

Asia: VN/24194/2023

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi rikoslain 17 ja 20 luvun muuttamisesta (väkivaltakuvauksen ja lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoa koskevat kriminalisoinnit)

Lausunnonantajan lausunto

Väkivaltakuvauksen hallussapito

1. VÄKIVALTAKUVAUKSEN HALLUSSAPITO (Rikoslaki 17 luku 17 a §)

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan väkivaltakuvauksen hallussapidosta tuomittaisiin henkilö, joka oikeudettomasti pitää hallussaan kuvaa tai kuvatallennetta, jossa esitetään raakaa väkivaltaa. Rangaistavana väkivaltakuvauksen hallussapitona ei kuitenkaan pidettäisi sellaista kuvan tai kuvatallenteen hallussapitoa, jota on kuvan tai kuvatallenteen tiedonvälitystä palvelevan luonteen, ilmeisen taiteellisen arvon, todistelutarkoitukseen käyttämisen tai yleiseltä kannalta merkittävän käyttötarkoituksen taikka muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi pidettävä hyväksyttävänä.

Tarkastelen luonnosteltua tunnusmerkistöä ensinnäkin hallussapidon käsitteen ja oikeudellisen sisällön kannalta. Luonnostellussa tunnusmerkistössä rikoksen tekotapaa kuvataan ilmaisulla ”pitää hallussaan” ilman tarkempaa määrittelyä tai vaihtoehtoisia tekotapoja. Mahdollinen ”pitää hallussaan” -ilmaisua täydentävä vaihtoehtoinen tekotapa voisi nähdäkseni perustellusti olla rikoslain 17 luvun nykyistä 21 §:n 1 momentin 2 kohtaa vastaava ”muun pääsyn hankkiminen” kuvaan tai kuvatallenteeseen – siis ilman fyysistä hallussapitoa tai laitteelle tallentamista.

Luonnostellun rangaistussäännöksen lähtökohtana (s. 13) olisi se, että ”tiedon vastaanottaminen kuva- ja kuvatallenteita katselemalla olisi sallittua, mutta niiden hallussa pitäminen olisi rangaistavaa.” Rajanveto sallitun ja kielletyn toiminnan välillä jäisi näin määriteltynä nähdäkseni jossain määrin epäselväksi ja johtaisi siihen, että tulostettujen kuvien katseluun liittyisi aina hallussapito toisin kuin kuvaruudulla näkyvien kuvien katseluun, vaikka menettely kummassakin tapauksessa vaikuttaisi yhtä moitittavalta.

Hallussapito on tekotapana juridisesti suhteellisen ongelmaton silloin, kun kysymys on paperitulosteista tai helposti havaittavista fyysisistä tallennusaloista kuten kovalevyistä tai muistitikuista. Kiellettyjä tai arkaluonteisia kuvia katsotaan ja käsitellään nykyisin kuitenkin pääsääntöisesti päätelaitteilla kuten älypuhelimilla, tableteilla ja tietokoneilla eikä niistä valmisteta paperitulosteita. Kuvat ovat siis olemassa datan muodossa eivätkä fyysisinä esineinä, joten tunnusmerkistön täyttymisen kannalta kysymys on sen arvioinnista, kenen hallussa data on ja kuinka pysyvää hallussapitoa luonnostellussa tunnusmerkistössä edellytetään. Jos kuva näkyy älypuhelimien näytöllä ja puhelin on henkilön kädessä, ei välttämättä tunnu luonteelta lähteä siitä, että näytöllä tarkastelun kohteena oleva kuva ei olisi henkilön hallussa. Jos henkilön kädessä olisi paperinen kuva, kenenkään mieleen tuskin edes tulisi lähteä siitä, ettei kuva olisi henkilön hallussa. Hallituksen esityksen luonnoksessa kuitenkin lähdetään siitä, että hallussapidosta olisi näytöllä näkyvän kuvan kohdalla kysymys vasta, kun kuva ladataan henkilön hallussa olevalle laitteelle tai palveluun (s. 19–20).

Hallituksen esityksen luonnoksessa todetaan (s. 26–27) myös, että kuvatallenteen katsominen verkkoselaimella tai sovelluksessa tyypillisesti tallentaa kuvatallenteen kopion käyttäjän päätelaitteen välimuistiin. Koska pelkkä väkivaltakuvan tai -tallenteen katselu ei olisi rangaistavaa hallussapitoa, ei rangaistavaa hallituksen esityksen luonnoksen mukaan olisi myöskään yksin se, että päätelaitteelle olisi tallentunut esimerkiksi välimuistikopioita. Rangaistava hallussapito edellyttäisi hallituksen esityksen luonnoksen mukaan, että henkilö suorittaa teknisiä toimenpiteitä tai järjestelyitä, joiden perusteella hän pääsee kuvamateriaaliin uudestaan käsiksi ja joiden perusteella materiaali on hänen hallittavissaan. Henkilön toiminnan täytyisi siis jollain tavalla ilmentää kuvan tai kuvatallenteen ”hallintatahtoa” (s. 27). Hallituksen esityksen luonnoksessa ei ole otettu kantaa siihen, osoittaisiko esimerkiksi tietokoneen ladattujen tiedostojen kansion tyhjentämättä jättäminen tällaista tahtoa.

Tarkastelen toiseksi sitä, mitä tunnusmerkistön täytyminen edellyttäisi väkivaltakuvauksen sisällöltä. Luonnosteltuun tunnusmerkistöön ei jostain syystä sisältyisi rikoslain 20 luvun 19 §:n 1 momentissa käytettyjä ilmaisuja ”todellisuuspohjaisesti” tai ”todenmukaisesti”. Pidän tätä puutteena. Mielestäni mainitut ilmaisut olisi asian jatkovalmistelussa aiheellista lisätä tunnusmerkistön 1 momenttiin seuraavasti:

”Joka oikeudettomasti pitää hallussaan kuvaa tai kuvatallennetta, joissa esitetään todellisuuspohjaisesti tai todenmukaisesti raakaa väkivaltaa, on tuomittava väkivaltakuvauksen hallussapidosta sakkoon.”

Lisäksi säännöksessä voisi olla vastaava määritelmä kuin rikoslain 20 luvun 19 §:n 4 momentissa. Määritelmässä todettaisiin, että kuva tai kuvatallenne on ”todellisuuspohjainen”, jos se on valmistettu tilanteesta, jossa ihminen tai eläin on tosiasiallisesti ollut raakaa väkivaltaa sisältävän toiminnan kohteena, ja ”todenmukainen”, jos se erehdyttävästi muistuttaa valokuvaamalla tai

muulla vastaavalla menetelmällä valmistettua kuvaa tai kuvatallennetta tilanteesta, jossa ihminen tai eläin on tällaisen toiminnan kohteena.

Hallituksen esityksen luonnoksen (s. 4) mukaan KRP:lta saatujen tietojen mukaan toistaiseksi ei olisi havaittu tai tunnistettu tekoälyn tai muun teknologian avulla luotua kuvamateriaalia, joka muistuttaisi erehdyttävästi todellista tilannetta kuvaavaa valokuvaa tai videota. Pidän tätä kirjausta yllättävänä, koska sosiaalisen median käyttäjät ovat jo pitkään voineet havaita, että tällaista materiaalia on saatavissa ja jaettavissa nykyisin hyvinkin runsaasti. Esimerkiksi presidentti Donald Trumpin ja presidentti Volodymyr Zelenskyin helmikuun 2025 tapaamisesta Valkoisessa talossa on tehty useita erilaisia todenmukaiselta näyttäviä kuvatallenteita, joissa näkyy myös mainittujen henkilöiden välistä eriasteista väkivaltaa.

Pidän todennäköisenä, että mahdollisesti ISIS- tai Torden-tyyppistä propagandaa lukuun ottamatta väkivaltakuvaukset eivät tulevaisuudessa välttämättä perustu todellisiin tapahtumiin vaan pikemminkin todenmukaiselta näyttäviin tapahtumiin, jotka on luotu tekoälyn tai muun teknisen manipulaation avulla. Todellisuuspohjaisten ja todenmukaisten tapahtumien välimaastoon asettuvat myös erilaiset lavastetut ja näytellyt tilanteet, joita on saatettu kuvata ilman, että kuvatallennetta olisi ollut tarpeen teknisesti manipuloida.

Luonnostellun säännöksen kuvan ja kuvatallenteen käsite kattaisi sellaiset kokonaan tai osittain teknisesti valmistetut kuvaukset, joista ei voida varmuudella todeta, kuvaavatko ne todellista väkivaltatilannetta vai onko väkivaltakuvaus luotu teknologian avulla ilman ihmiseen tai eläimeen tosiasiaa kohdistettua väkivaltaa (s. 25–26). Piirrookset, maalaukset, animaatiot ja muut vastaavat esitysmuodot eivät lähtökohtaisesti kuuluisi säännöksen soveltamisalaan edes silloin, kun niissä on kuvattu todellista väkivaltatilannetta. Ne voisivat olla säännöksessä tarkoitettuja väkivaltakuvauksia vain, jos niitä ei voida varmuudella erottaa esimerkiksi valokuvaamalla tuotetuista kuvista tai videoista.

Hallituksen esityksen luonnoksessa ei käsitellä lainkaan esimerkiksi teknisesti kehittyneisiin peleihin sisältyvää hyvinkin todenmukaiselta näyttävää graafista väkivaltaa, jota voidaan tallentaa ja pitää hallussa. Ilmeisesti raakaa väkivaltaa sisältävistä pelisuorituksista tehdyt valokuvamaisen tarkat tallenteet voisivat kuulua säännöksen soveltamisalaan. Tätä rajanvetoa olisi asian jatkovalmistelussa kuitenkin tarpeen selventää.

Kolmanneksi arvioin luonnostellun säännöksen 2 momentin luonnosteltuja rajoitusperusteita. Niiden mukaan väkivaltakuvauksen hallussapito ei olisi rangaistavaa, jos sitä voitaisiin pitää hyväksyttävänä

- kuvan tai kuvatallenteen tiedonvälitystä palvelevan luonteen vuoksi,
- kuvan tai kuvatallenteen ilmeisen taiteellisen arvon vuoksi,

- todistelutarkoitukseen käyttämisen vuoksi,
- yleiseltä kannalta merkittävän käyttötarkoituksen vuoksi taikka
- muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.

Vastaavasti kuin väkivaltakuvauksen levittämistä koskevassa rikoslain 17 luvun 17 §:ssä, luonnostellun säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle jäisivät sellaiset raakaa väkivaltaa esittävät kuvat ja kuvataallenteet, jotka palvelevat tiedonvälitystä. Tällaisia olisivat mainitun lainkohdan säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 6/1997 vp, s. 144) mukaan erityisesti uutis- ja dokumenttiohjelmien kuvaukset esimerkiksi sotatapahtumista, yhteiskunnallisista levottomuuksista tai julmien rangaistusten täytäntöönpanosta.

Asian jatkovalmistelussa olisi syytä käsitellä sitä, että tiedonvälityksen muodot ja tekniset tiedonvälitystavat ovat rikoslain 17 luvun 17 §:n säätämisen jälkeen olennaisesti muuttuneet. Viittaaminen lähes 30 vuotta vanhan lain esitöihin ei tässä yhteydessä riitä. Lakien 1990-luvulla laadituissa esitöissä tiedonvälityksellä on tarkoitettu perinteistä mediaa kuten sanomalehtiä ja TV:n uutislähetysiä. Sosiaalista mediaa ei tuolloin ole ollut olemassa. Sosiaalisen median merkitys ”tiedonvälitystä palvelevana” tekijänä tulisi sen vuoksi analysoida asian jatkovalmistelussa huolellisesti.

Kuvan tai kuvataallenteen ilmeinen taiteellinen arvo on sallitun ja rangaistavan menettelyn rajanvedon kriteerinä vaikea. Sergio Leonen, Stanley Kubrickin ja Quentin Tarantinon elokuvissa on raakaa väkivaltaa, mikäli käytetään hallituksen esityksen luonnoksessa (s. 26) mainittuja kriteerejä (väkivallan yksityiskohtaisuus, väkivaltakohtausten pitkittäminen ja toistaminen), mutta heidän elokuviensa taiteellista arvoa ei yleensä epäillä. Suomessa kuvataiteen tohtori Teemu Mäki tuli tunnetuksi vuonna 1988 tekemästään videoteoksesta ”Sex and Death”, joka on väkivallan eri muotoja käsittelevä montaasi. Teoksessa on kohtaus, jossa Mäki tappaa kissan tylsällä kirveellä. Tämän jälkeen hän ejakuloi ruumiin päälle. Mikäli viimeksi mainittua teosta pidetään edelleen jonkun henkilön hallussa, teko epäilemättä täyttäisi luonnostellun uuden rikoksen tunnusmerkistön. Mäen teosta kutsuttiin yleisesti ”kissantappovideoksi” ja Mäki tuomittiin rangaistukseen eläinräkkäyksestä.

Luonnosteltu ilmaisu ”yleiseltä kannalta merkittävä käyttötarkoitus” on rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvän täsmällisyysvaatimuksen kannalta ongelmallinen. Ilmaisulle ei myöskään käytännössä jäisi luontevaa soveltamisalaa tiedonvälityksen tarpeiden, todistelutarkoituksen ja niihin rinnastuvan syyn rinnalla.

Kiinnitän neljänneksi huomiota siihen, onko tarkoitus, että luonnostellun tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää väkivallan - siis esimerkiksi silpomisen - näkymistä kuvataallenteilla, vai voiko tunnusmerkistö täytyä jo sillä, että kuvissa näkyy esimerkiksi silvottuja ja häpäistyjä ruumiita, mutta

ei varsinaisia väkivallantekoja. Hallituksen esityksen luonnoksesta tämä ei ilmene. Asiaa olisi syytä selvittää asian jatkovalmistelussa.

Väkivaltakuvauksen hallussapidosta voitaisiin hallituksen esityksen luonnoksen mukaan tuomita vain sakkorangaistus. Näin ollen rikoksen selvittämisessä ei voitaisi käyttää esitutkinnassa kotietsintää tai laite-etsintää. Koska rikoksen todennäköisin tekoväline olisi päätelaite ja todennäköisin tekopaikka koti, rikosten selvittäminen saattaisi käytännössä olla hyvin vaikeaa.

Törkeä lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapito

2. TÖRKEÄ LASTA SEKSUAALISESTI ESITTÄVÄN KUVAN HALLUSSAPITO (rikoslaki 20 luku 21 a §)

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidosta säädettäisiin törkeä tekomuoto lisäämällä rikoslain 20 lukuun uusi 21 a §. Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidon ankaroittamisperusteet liittyisivät lapsen erityisen nuoreen ikään, lapseen kohdistuvaan vakavaan väkivaltaan ja erityisen nöyryyttävään kohteluun, rikoksen suunnitelmallisuuteen ja teon tekemiseen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa. Säännöksen soveltaminen edellyttäisi lisäksi, että rikos on kokonaisuutena arvostellen törkeä. Ankaroittamisperusteet vastaisivat törkeän lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämisen ankaroittamisperusteita.

Luonnosteltu muutos vaikuttaa perustellulta.

Muut huomiot

3. MUUT HUOMIOT

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan (s. 12) lainmuutoksilla vahvistettaisiin useiden oikeushyvien rikosoikeudellista suojaa. Tällaisia oikeushyviä ovat hallituksen esityksen luonnoksen mukaan erityisesti lapsen terveys ja häiriötön kehitys sekä välillisesti henki ja terveys ja eläinten hyvinvointi. Lisäksi muutoksilla suojattaisiin yleistä järjestystä ja turvallisuutta.

Jos kysymys on todellisuuspohjaisesta kuvamateriaalista, hallituksen esityksen luonnoksessa todettu (s. 12) kuvaa riittävästi kriminalisoinneilla suojattavia oikeushyviä edellyttäen, että rikoksen kohteena olevat kuvat perustuvat todelliseen tilanteeseen, jossa mainittuja oikeushyviä on loukattu. Mikäli todellista tilannetta ei ole ollut olemassa, vaan kysymys on esimerkiksi pelkästään tekoälyteknologian avulla tuotetusta materiaalista, suojattavien oikeushyvien määrittely on kuitenkin monimutkaisempaa ja edellyttää lisäperusteluja.

Hallituksen esityksen jatkovalmistelussa tulisi selostaa niitä yhteiskunnallisia haittoja, joita lapsipornon tai väkivaltakuvausten hallussapidosta aiheutuu silloinkin, jos kuvamateriaali on luotu esimerkiksi tekoälyn avulla ilman yhteyttä todellisiin fyysisiin tapahtumiin. Myös sen selvittäminen, onko tällaisen materiaalin tuottaminen täysin ilman todellisuuspohjaa edes mahdollista vai tuottaako tekoäly todenmukaista materiaalia vain todellisuuspohjaisten kuvien avulla, olisi nähdäkseni asian jatkovalmistelussa tarpeen. Mikäli tekoälyn tuottamien kuvatallenteiden taustalla aina on todellisuuspohjaista kiellettyä aineistoa, erottelu tekoälyn tuottamien ja oikeiden kuvien välillä ei nähdäkseni ole teon moitittavuuden kannalta olennainen.

Edellä mainittuihin kysymyksiin liittyen kansainvälistä vertailua olisi asian jatkovalmistelussa hyödyllistä laajentaa Yhdistyneeseen kuningaskuntaan, jossa lainsäädäntö on tällä rikosoikeuden alalla varsin kehittyntä. Huomion arvoista on, ettei hallituksen esityksen luonnoksessa ole lainkaan mainittu ”User-to-User Services and Live-Streaming” -tyyppisiä yleensä hyvin moitittavia toimintatapoja, jotka on Yhdistyneessä kuningaskunnassa otettu kriminalisoinneissa huomioon. Tässä yhteydessä on syytä huomata myös se, että Yhdistyneestä kuningaskunnasta on tulossa ensimmäinen maa, joka kieltää lapsia seksualisoivien kuvien tuottamiseen tarkoitetut tekoälyvälineet.

Kiinnitän lopuksi huomiota myös siihen, ettei hallituksen esityksen luonnoksessa ole käsitelty lainkaan konkurrenssikysymyksiä. Pidän tätä puutteena. Väkivaltakuvauksen hallussapidon tunnusmerkistön täyttävä menettely saattaa täyttää myös esimerkiksi luonnostellun törkeän lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidon tai eräiden muiden jo nyt voimassa olevien kriminalisointien tunnusmerkistön, jos raakaa väkivaltaa ja seksuaalisuutta sisältävässä kuvauksessa kohteena on ollut lapsi.

Apulaisoikeusasiamiehen sijainen

Jari Råman

Esittelijäneuvos

Jarmo Hirvonen

Hirvonen Jarmo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - apulaisoikeusasiamiehen sijainen
Jari Råman, esittelijänä EsN Jarmo Hirvonen